

УДК 347.635

DOI 10.36919/3041-1149(Print).3.2024.43-48

С. О. Школьнік,
аспірант кафедри права,
ПВНЗ «Європейський університет»
email: sshkoljnik@e-u.edu.ua
ORCID ID 0009-0006-4763-1653

СПІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА ПОЧЕРГОВЕ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ ОКРЕМО З КОЖНИМ ІЗ БАТЬКІВ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

Стаття презентує досвід вивчення теоретичних і практичних аспектів реалізації спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків як правового механізму вирішення спору щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. У статті аналізуються форми вирішення спору: за допомогою медіації, через рішення суду або укладення мирової угоди в суді щодо спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків. Визначено основні відмінності між судовою практикою розв'язання спорів в Україні та країнах Європейського Союзу. Наголошується на перспективності подальших наукових пошуків у новій моделі вирішення спорів. Вказано на недостатню поінформованість українського суспільства щодо можливостей розв'язання спору в запропонований спосіб.

Ключові слова: сімейне право, визначення місця проживання дитини, судова практика.

Постановка проблеми. Аналіз стану досліджень аспектів реалізації спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків вказує на розвиток судової практики в розвинених країнах у цьому напрямі. Не завжди йдеться про батьків, які розлучилися. Іноді пара може бути батьками дітей без укладення шлюбу, перебуваючи у фактичних шлюбних відносинах.

Розв'язання спорів у цій категорії справ може бути вирішено такими способами:

- врегулювання спору за допомогою медіації;
- врегулювання спору в судовому порядку через укладення мирової угоди або за рішенням суду.

Спільне виховання та почергове проживання дитини окремо з кожним із батьків в Україні є рідкісним явищем. Більшість таких спорів вирішується за допомогою усної домовленості між батьками. Судові процедури не є ефективними через відсутність відповідної судової практики та культури розв'язання спору запропонованим засобом. Ця проблема залишається прогалиною серед правників, юристів, адвокатів і суддів. Ігнорування цієї проблеми може негативно впливати на дітей, які проживають у неповних родинах.

Новизна тематики. Важливо підкреслити, що запропонована тематика наукового дослідження є досить новою. Україна, на відміну від закордонних країн, має незначну кількість публікацій і наукових досліджень щодо нової моделі вирішення спору про почергове проживання дитини з кожним із батьків.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування аспектів реалізації спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків як правового механізму вирішення спору щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Викладення основного матеріалу. Терміни «спільне батьківство», «почергове проживання», «спільна опіка», «рівний батьківський час» вживаються в юридичній практиці багатьох країн і за своїм змістом являють собою домовленість про опіку над дитиною батьками, за якої обидва з них поділяють відповідальність за виховання дитини / дітей з рівним або майже рівним батьківським часом [1].

Основною перевагою спільного виховання та почергового проживання дитини з обома батьками є забезпечення найкращих інтересів дитини та створення найсприятливіших умов для її розвитку. Це можливо лише за умови спільної участі обох батьків у вихованні. Діти, які

виховуються обома батьками, мають більше можливостей для власного розвитку. Спільне виховання дозволяє батькам приділити більше часу дитині, враховуючи її потреби в навчанні та відпочинку.

Статті 160–161 Сімейного кодексу України регламентують питання визначення місця проживання дитини після розлучення батьків [2]. Для дітей віком до 10 років місце проживання визначається за згодою обох батьків. Діти віком від 10 до 14 років мають право брати участь у прийнятті рішення про те, з ким з батьків їм проживати. Діти старші 14 років самостійно обирають, з ким з батьків проживати. Важливо зазначити, що у випадку відсутності згоди між батьками, місце проживання дитини може бути визначене судом. Водночас суд враховує думку дитини, її емоційний стан, а також інші чинники, які впливають на її благополуччя.

Прийняття будь-яких рішень, що стосуються дітей, має ґрунтуватися на принципі найкращого забезпечення їхніх інтересів, який закріплений пунктами 1, 2 статті 3 Конвенції ООН про права дитини, яку було ухвалено Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року та ратифіковано Україною 27 лютого 1991 року. Цей принцип зобов'язує *«державу та всі інші інституції діяти в такий спосіб, щоб максимально забезпечити благополуччя та щасливе життя дитини. Він має враховуватися під час вирішення питань про опіку, піклування, усиновлення, визначення місця проживання дитини тощо»* [3]. Наведені положення узгоджуються з нормами Конституції та законів України.

Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 2 жовтня 2015 року № 2079 «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» визначає, що *«в разі роздільного проживання батьків або розірвання шлюбу сімейне право повинно передбачати можливість спільної опіки над дітьми в їх найкращих інтересах на основі взаємної згоди між батьками»* [4].

У резолюції Асамблея закликає держави-учасниці внести до законодавства своїх країн положення про чергове проживання дитини з кожним із батьків; заохочувати та розвивати медіацію в сімейних справах за участю дітей; використовувати альтернативні способи вирішення конфліктів, як-от спільне послідовне піклування.

Варто зазначити, що Рада Європи засуджує нерівне ставлення до батьків і наголошує, що роль батька щодо дітей потрібно краще визнавати й належно цінувати.

Також для батьків, які розлучилися та проживають окремо, може стати корисною для впровадження спільної опіки «Модель Кохема». Модель Кохема – це підхід до вирішення сімейних суперечок, особливо між розлученими батьками, щодо місця проживання дітей. Уперше ця модель була застосована в м. Кохем, Німеччина, 1992 року сімейним суддею Юргеном Рудольфом. Ця модель зосереджується на збереженні стосунків дитини з обома батьками. Вона створює умови для співпраці батьків у вихованні дитини. Модель передбачає спільне прийняття рішень з урахуванням інтересів дитини. Усі, хто залучені до вирішення спору (батьки, адвокати, медіатори, психологи, суддя), мають працювати на благо дитини. Конфлікт повинен бути вирішений у мирний спосіб, а учасники конфлікту мають дійти спільного рішення. Зазвичай приймаються рішення про спільне виконання батьківських обов'язків [5]. Існують перспективи для її впровадження в законодавство України.

Реалізація концепції спільного виховання та чергового проживання дитини окремо з кожним із батьків в праві країн ЄС, США та Канади

У Європі, США й Канаді практика спільного виховання й чергового проживання дитини передбачена законодавчо та є досить поширеною, а популярність спільного батьківства або рівного батьківського часу значно зросла за останні десять років.

У порівняльному дослідженні 34 західних країн, проведеному в 2005–2006 роках, частка дітей віком 11–15 років, які живуть в умовах спільного виховання порівняно з одноосібною опікою, була найвищою у Швеції (17 %), за нею йшли Ісландія (11 %), Бельгія (11 %), Данія (10 %), Італія (9 %) і Норвегія (9 %) [1].

2006 року Італія ухвалила закон, згідно з яким спільна опіка стала стандартною угодою для розлучених пар. Спільна опіка присуджувалась у 78,8 % випадків, одноосібна опіка матерям – у 19,1 % випадків (станом на 2008 рік) [6].

Закони, що сприяють спільному батьківству, були ухвалені в Канаді та США. У Канаді опіка матерям присуджувалась у 50 % випадків, опіка батькам присуджувалась у 10 %

випадків, спільна опіка присуджувалася у 40 % випадків [6]. У США спільна опіка була більш поширена, ніж одноосібна опіка батька, але менш поширена, ніж одноосібна опіка матері. Станом на 2015 рік серед пар, які мають спільну опіку, 57 % мають як фізичну, так і юридичну опіку, що більше ніж 42 % 1992 року [7]. В Україні, Польщі, Хорватії, Туреччині, Нідерландах і Румунії цей показник становив 2 % або менше [1].

Можливість реалізації, відповідно до законодавства України, концепції спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків

Можливість реалізації, відповідно до законодавства України, концепції спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків має відповідати нормам і принципам рівності прав батьків і пріоритетом прав дитини.

Згідно зі статтею 141 Сімейного кодексу України мати та батько мають рівні права й обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони в шлюбі між собою [2].

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 19 травня 2021 року в справі № 686/1379/19 визначила, що права й інтереси дитини мають пріоритет над правами батьків [8]. Це твердження підтверджується аналізом законодавства України та практики Європейського суду з прав людини. Рівність прав батьків щодо дитини не є самоціллю. Вона впливає з потреби в забезпеченні гармонійного розвитку та належного виховання дитини. Під час вирішення спорів, пов'язаних з правами на дитину, суд має насамперед встановити та врахувати інтереси дитини. Це має бути зроблено з урахуванням об'єктивних обставин справи. Тільки після того, як інтереси дитини будуть визначені та враховані, суд може переходити до розгляду прав батьків. Інакше кажучи, права батьків не можуть бути абсолютними. Їх реалізація завжди має бути обмежена інтересами дитини.

У процесі вирішення спорів щодо місця проживання дитини суд має передусім з'ясувати, що буде найкращим для дитини. Суд також повинен врахувати такі чинники, як: вік дитини, її стан здоров'я, психологічний стан, соціальні зв'язки, місце навчання, її стосунки з батьками, можливість кожного з батьків забезпечити дитині потрібний догляд і виховання. Тільки після того, як суд врахує всі ці чинники, він може ухвалити рішення про те, з ким із батьків проживатиме дитина.

Важливо зазначити, що з досягненням 10 років дитина має право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема у визначенні місця проживання. Суд має вислухати думку дитини та врахувати її побажання. Постанова Верховного Суду від 20 вересня 2021 року у справі № 350/1696/19 зазначає, що попри вік і обмежену дієздатність, дитина володіє сукупністю прав, будучи суб'єктом права. Серед них одними із найважливіших є право на вільне висловлювання думки та право на те, щоб її думка була врахована під час прийняття рішень, що стосуються її життя [9].

Лише за збігом волі дитини, матері й батька можна досягти миру та згоди у вирішенні питання про місце проживання дитини. Важливо пам'ятати, що кожна дитина має право на щасливе та повноцінне життя. Це право повинно бути гарантовано, навіть якщо це означає обмеження прав батьків.

Реалізація спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків за допомогою медіації

Питання, пов'язані з проведенням медіації в Україні, регулюються Законом України від 16 листопада 2021 року «Про медіацію» [10]. Відповідно до процедури медіації сторони мають можливість визначити умови угоди про проведення медіації. В умовах угоди сторони можуть встановити графік спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків. Також можливо визначити інші питання щодо участі у вихованні дитини кожним із батьків. У разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації батьки мають право звернутися до суду. Наразі існує потреба в інформуванні суспільства в Україні щодо можливості розв'язання спорів відповідно до запропонованої моделі.

Реалізація в судовому порядку спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків через судові рішення та укладення мирової угоди

Згідно з Цивільним процесуальним кодексом України сторони можуть розв'язати спір щодо встановлення спільного виховання та почергового проживання дитини з кожним із батьків

через судові рішення. Стаття 207 ЦПК України передбачає можливість затвердження мирової угоди щодо цього питання [11].

Мирова угода – це зручний спосіб для сторін самостійно вирішити спір, не чекаючи рішення суду. Для цього сторони мають подати до суду спільну письмову заяву, в якій викласти умови угоди. Суд ретельно перевірить цю угоду та, якщо вона відповідає всім вимогам, затвердить її ухвалою. Після цього судовий розгляд буде закритий, а сторони зобов'язані будуть виконати умови мирової угоди.

У мировій угоді сторони можуть домовитись про встановлення графіка спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків. Також можна обумовити обов'язки батьків щодо забезпечення належних умов навчання, харчування, відвідування гуртків і понесених витрат на утримання дитини.

Ухвала про затвердження мирової угоди, згідно із Законом України «Про виконавче провадження», є виконавчим документом. Якщо затверджена судом мирова угода не виконується, ухвала суду про її затвердження може бути використана для примусового виконання.

Почергове проживання дитини окремо з кожним із батьків може бути ухвалене судовим рішенням. Суд може вирішити спір щодо місця проживання дитини, застосувавши один з трьох основних способів, а саме:

1. Спільне виховання та почергове проживання: дитина проживає з кожним із батьків за чергою впродовж певного періоду часу. Цей варіант може допомогти дитині зберегти зв'язки з обома батьками. Важливо, щоб батьки могли співпрацювати та домовлятися про графік проживання дитини.

2. Визначення місця проживання дитини в помешканні, де вона раніше проживала: дитина залишається жити в тому самому будинку / квартирі, де вона жила до розлучення батьків. Батьки почергово приїжджають до дитини та проводять з нею час.

3. Визначення місця проживання дитини з одним із батьків: дитина проживає з одним із батьків, а інший має право на регулярні побачення з дитиною. Цей варіант може бути кращим, якщо між батьками існують конфлікти, які роблять почергове проживання дитини з ними неможливим. Важливо, щоб суд визначив, з яким із батьків проживання буде найкращим для дитини [12].

Під час вирішення питання про почергове проживання дитини суд має ґрунтовно дослідити всі обставини справи, щоб встановити, що буде найкращим для дитини: чи буде почергове проживання негативно впливати на навчання дитини?; чи має дитина якісь особливі потреби, які один з батьків може краще задовольнити?; чи є у дитини якісь особливості, які роблять її більш вразливою?; чи зможуть обидва батьки забезпечити дитині потрібний рівень піклування, захисту та безпеки?; Чи допоможе почергове проживання дитині зберегти зв'язки з обома батьками й іншими членами сім'ї?; Чи враховує план почергового проживання особливості особистості та потреб дитини?; Що думає сама дитина про почергове проживання?

Крім цих базових елементів, суд також має врахувати: чи має дитина бажання на почергове проживання?; чи буде почергове проживання занадто мінливим для дитини?; наскільки кожен з батьків готовий і здатний взяти на себе відповідальність за виховання дитини?; якими були стосунки дитини з кожним із батьків до розлучення?; чи мають батьки потрібні ресурси та час, щоб піклуватися про дитину? [13].

Результати пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на 20 лютого 2024 року дозволяють знайти окрему думку судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Є. В. Синельникова від 19 квітня 2023 року в справі № 274/576/20. Він пропонує застосувати спільну фізичну опіку з почерговим проживанням дитини за визначеним графіком [14].

Постановою Верховного Суду від 16 лютого 2024 року у справі № 465/6496/19 (провадження № 61-16408св23) вперше в судовій практиці України застосовано модель спільного почергового проживання. Судом вирішено, що двоє неповнолітніх дітей (старша дитина досягла 15 років) житимуть з обома батьками за чергою: по два тижні з кожним.

Проте, на нашу думку, з часом кількість подібних розв'язань спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини зросте на користь спільного виховання та почергового проживання дитини з кожним із батьків.

Варто зазначити, що не існує універсального рішення для всіх сімей. Спільне виховання з почерговим проживанням може бути не кращим варіантом у деяких випадках. Батьки повинні ретельно зважити всі позитивні й негативні чинники спільного виховання та почергового проживання дитини, перш ніж приймати рішення. Найголовнішим є добробут дитини. В Україні питання спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків потребує подальшого вивчення й обговорення.

Висновки. Застосування спільного почергового проживання, коли дитина поперемінно живе з кожним із батьків, має такі переваги: сприяє емоційному та психологічному добробуту дитини, зберігає зв'язок дитини з обома батьками, дає змогу обом батькам активно брати активну участь у вихованні дитини, зменшує ризик виникнення конфліктів між батьками. Проте має певні недоліки: може бути складним для організації та потребує співпраці між батьками.

Сімейний кодекс України не містить чітких положень про почергове проживання. Можливість реалізації цієї концепції ґрунтується на принципах рівності прав батьків і пріоритету прав дитини. Ефективним у цьому випадку є застосування медіації як інструменту вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини за допомогою встановлення домовленості про спільне виховання та почергове проживання дитини окремо з кожним із батьків.

Існують поодинокі випадки застосування судами моделі спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків в Україні. Верховний Суд у своїх постановках визнає можливість і законність такого рішення.

Потрібно розглянути внесення змін до Сімейного кодексу України, які б чітко регламентували питання спільного виховання та почергового проживання дитини окремо з кожним із батьків; проведення інформаційних кампаній щодо можливості та переваг такої форми участі в житті дитини; підготовку суддів, медіаторів, адвокатів та юристів до розгляду справ про спільне виховання з почерговим проживанням дитини окремо з кожним із батьків; розвиток практики медіації в сімейних спорах.

Спільне виховання з почерговим проживанням дитини окремо з кожним із батьків є перспективним напрямом розвитку сімейного права України. Законодавство та судова практика потребують удосконалення, щоб дати змогу більш широкому впровадженню цієї моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shared parenting. (n.d.). Wikipedia. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Shared_parenting
2. Сімейний кодекс України від 2002 р. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Конвенція про права дитини від 1989 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Резолюція «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» / Парламентська Асамблея Ради Європи 2015 р. № 2079. URL : <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=22220>
5. Cochemer Modell. (n.d.). Second Wiki. URL : https://second.wiki/wiki/cochemer_modell
6. Синельников Є. Основні аспекти, пов'язані із вирішенням спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини / Верховний суд. 2022. 22 жовтня. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_misce_progiv_malol_dutunu.pdf
7. Child Custody Statistics: What Custodial Parents Should Know. (n.d.). Just Great Lawyers. URL : <https://www.justgreatlawyers.com/legal-guides/child-custody-statistics>
8. Касаційний Цивільний суд у складі Верховного суду від 19 травня 2021 у справі № 686/1379/19 (Україна). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97285462>
9. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду від 20 вересня 2021 № 350/1696/19 (Україна). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99818636>
10. Про медіацію : Закон України від 2021 № 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
11. ЦПК України від 2004 № 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
12. Синельников Є., Бурлаков С. Судді КЦС ВС розповіли про визначення місця проживання дитини і застосування принципу добросовісності в цивільних спорах / Верховний Суд. 2022. 26 жовтня. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1338574/>

13. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду від 4 серпня 2021 у справі № 654/4307/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478>

14. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду. Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Є. В. Синельникова від 19 квітня 2023 № 274/576/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110486303>

REFERENCES

1. Shared parenting. (n.d.). Wikipedia. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Shared_parenting
2. Family Code of Ukraine 2002 No. 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Convention on the Rights of the Child. 1989. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Resolution "Equality and shared parental responsibility: the role of the father" Parliamentary Assembly of the Council of Europe 2015 No. 2079. URL : <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=22220>
5. Cochemer Modell. (n.d.). Second Wiki. URL : https://second.wiki/wiki/cochemer_modell
6. Synelnikov, Y. Main aspects related to the resolution of disputes on determining the place of residence of a minor child. Supreme Court. 2022, October 22. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_misce_progiv_malol_dutunu.pdf
7. Child Custody Statistics: What Custodial Parents Should Know. (n.d.). Just Great Lawyers. URL : <https://www.justgreatlawyers.com/legal-guides/child-custody-statistics>
8. Cassation Civil Court as part of the Supreme Court, May 19, 2021 № 686/1379/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97285462>
9. Cassation Civil Court as part of the Supreme Court, September 20, 2021 № 350/1696/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99818636>
10. Law of Ukraine "On Mediation" 2021 No. 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
11. Civil Procedure Code of Ukraine 2004 No. 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
12. Synelnikov, Y., Burlakov, S. Judges of the Cassation Civil Court of the Supreme Court spoke about determining the place of residence of a child and applying the principle of conscientious in civil disputes. Supreme Court. 2022, October 26. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/news/1338574/>
13. Cassation Civil Court as part of the Supreme Court, August 04, 2021 № 654/4307/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478>
14. Cassation Civil Court as part of the Supreme Court. Separate opinion of the judge of the Cassation Civil Court as part of the Supreme Court Synelnikov Y.E., April 19, 2023 № 274/576/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110486303>

S. O. Shkolnik. JOINT UPBRINGING AND ALTERNATE RESIDENCE OF A CHILD AS A WAY OF RESOLVING FAMILY DISPUTES

The article discusses the implementation of joint parenting and alternating residence of a child separately with each of the parents as a legal mechanism for resolving a dispute regarding the determination of the place of residence of a minor child. The article analyzes the forms of dispute resolution: mediation, through a court decision, or the conclusion of a settlement agreement in court regarding joint parenting and alternating residence of a child separately with each of the parents. The main differences between the judicial practice of resolving disputes in Ukraine and the European Union are determined. The emphasis is on the prospects of further research in the new model of dispute resolution. It is indicated that the Ukrainian society is not sufficiently informed about the possibilities of resolving the dispute in the proposed way.

Keywords: family law, determination of the child's place of residence, judicial practice.

Стаття надійшла до редакції 4 вересня 2024 року